

نگاهی کوتاه به کتاب «موسوعة العلامة المرعشی»

به اشراف: دکتر سید محمود مرعشی
به اهتمام: محمد اسفندیاری و حسین تقی زاده

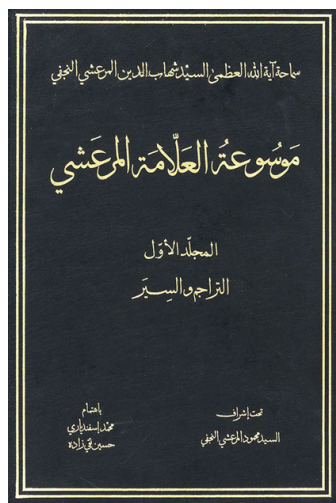
ناصرالدین انصاری قمی *

چکیده

این مقاله به معرفی کتاب موسوعة العلامة المرعشی می پردازد که نوشته های متفرق آیت الله سید شهاب الدین مرعشی نجفی را در بر دارد و در سه جلد، حدود ۱۷۰۰ صفحه منتشر شده است. در جلد اول چهل مقاله آورده که برخی از آنها خود رساله ای مفصل هستند، مانند شرح حال سید ابوالرضا راوندی و محمد علم الهدی کاشانی. این رساله ها در طول ۵۷ سال (۱۳۵۳ تا ۱۴۱۰ قمری) نوشته شده اند. جلد دوم شامل ۲۰ رساله فارسی و عربی در زمینه های مختلف است که مفصل ترین آنها نقدی بر پیس نویس قانون اساسی جمهوری اسلامی است. مجلد سوم مقدمه ها بر ۴۵ کتاب، تقریظ بر ۷۸ کتاب، ملاحظات بر ۱۲۴ کتاب، اشارات بر ۵۸۱ کتاب است که مجموعاً نظرات ایشان در باره ۸۲۸ کتاب را در طول ۶۶ سال (۱۳۴۱ تا ۱۴۰۷ قمری) نشان می دهد. بیشتر محتوای این مقالات و یادداشتها، در موضوع کتابشناسی و تراجم نگاری است که پیگیری و مداومت مرعشی به این حوزه را در طول عمر علمی او نشان می دهد، ولی موضوعات دیگر نیز ضمن آن بررسی شده است.

کلید واژه

مرعشی نجفی، سید شهاب الدین - آثار متفرق؛ موسوعة العلامة المرعشی (کتاب)؛ کتاب شناسی شیعه؛ تراجم نگاری شیعه.

موسوعة العلامة المرعشى / اشراف:
دکتر سید محمود مرعشى - به اهتمام:
محمد اسفندیاری و حسین تقی زاده؛ قم:
کتابخانه بزرگ آیت الله مرعشى نجفى،
۱۳۸۹ ش، ۳ ج، ۸۰۰ + ۳۹۰ + ۵۰۰
ص، وزیری، گالینگور.
مرحوم آیت الله العظمی مرعشى
نجفى، در میان علمای شیعه - از جهاتی
- بی همتا است.

مرجعی بزرگ که مرجعیت تقلید میلیونها نفر از شیعیان را بر عهده داشت و سر و کارش با ابیحات فقهی و فتاوی و دروس فقه و اصول و حدیث و استنباط و اجتهاد و تربیت فقها و مجتهدین بود و ساعات زندگی اش در تدریس و تألیف و اقامه جماعت و پاسخگویی به استفتائات و امور مرجعیت مصروف می شد، اما به جز اینها در علوم غیر از فقه و استنباط نیز دستی توانا داشت، در حوزه های علمیه ایران و عراق کسی از مراجع تقلید به جز او در دانش های: تاریخ، تراجم، رجال، کتابشناسی، نسخه شناسی و انساب - یکجا - تبحر و تسلط و چیرگی و خبرویت نداشت، هرچند در نجف اشرف، علامه بزرگ و بحاثه سترگ آیت الله شیخ آقا بزرگ تهرانی به سر می برد و دانشمندان را از سرچشمه زلال علوم خویش سیراب می ساخت و در کتابشناسی و نسخه شناسی و رجال و تراجم، کعبه آمال دانشمندان و محط و محال رجال علم و دانش بود، اما دیگر مرجع تقلید و مفتی و مدرّس نبود.

آیت الله العظمی مرعشى به جز علوم مرسوم و غیر مرسوم حوزوی، در زبان ها و دانش های دیگر همچون: عرفان و حکمت و تفسیر و حدیث عامه و هیأت و ریاضیات و حروف و علوم غریبه و زبان های: عربی و ترکی (استانبولی و آذری) و اردو و حسن خط و انشاء مراسلات و تجوید، تبحر داشت و از این رو در میان فقها و مراجع دینی شیعه و سنی در ۱۴ قرن گذشته بی همتاست.

اینک، در کتابی که پیش روی ماست، قطره ای از دریای دانش آن بزرگمرد بی همانند

را می بینیم. کتابی سرشار از مطالب تاریخی، رجالی، نسب شناسی، کتابشناسی، نسخه شناسی، تراجم و علوم وابسته، در ۳ جلد و در ۱۷۰۰ صفحه که به اشراف یادگار پرافتخار آیت الله العظمی مرعشی، اعنی جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر سید محمود مرعشی حفظه الله و رعاه - و اهتمام صدیق گرامی جناب استاد محمد اسفندیاری و جناب استاد حسین تقی زاده فراهم آمده است.

در نخستین مجلد این کتاب، ۴۰ مقاله گرد آمده است که همه آنها به شرح حال برخی از اعلام امامیه و تنی چند از علمای اهل سنت و زیدیه اختصاص دارد. معروفترین و مفصلترین رساله های این کتاب، «لمعة النور والضیاء»، در شرح حال امام علامه سید ابوالرضاء راوندی (م ۵۶۳)، صاحب «ضوء الشهاب» و «کشف الارتیاب» در ترجمه ابوالحسن بیهقی (م ۵۶۵) صاحب «لباب الانساب» و «هدیه ذوی الفضل و النہی»، در شرح حال علم الهدی محمد بن فیض کاشانی (م ۱۱۱۵)، صاحب «معادن الحکمة فی مکاتیب الائمة» می باشد.

فهرست رسائل ۴۰ گانه کتاب، به این شرح است:

- ۱- کشف الارتیاب. در ترجمه ابوالحسن بیهقی (م ۵۶۵) صاحب «لباب الانساب» ص ۱۱-۱۴۵. (۱۳۴ص)
- ۲- هدیه ذوی الفضل و النہی. تاریخ تألیف: ۱۴۱۰ ق، در ترجمه علم الهدی بن فیض کاشانی (م ۱۱۱۵). صاحب «معادن الحکمة». ص ۱۴۵ - ۲۳۷ (۹۳ ص). تاریخ تألیف ۱۳۸۸ ق.
- ۳- لمعة النور والضیاء. در ترجمه سید ابوالرضاء راوندی (م ۵۶۳). صاحب «النوادر». ص ۲۳۹ - ۲۸۶ (۱۴۲ ص). تاریخ تألیف: ۱۳۸۳ ق.
- ۴- المجدی فی حیاة صاحب المجدی. در ترجمه ابوالحسن علی علوی عمّری اطرافی، معروف به «ابن الصوفی». (ق ۵). ص ۲۸۷ - ۳۲۲ (۳۵ ص). تاریخ تألیف: ۱۴۰۹ ق.
- ۵- غایة الآمال. شرح زندگی آیت الله ملاعلی علیاری تبریزی (م ۱۳۲۷)، صاحب «بهجة الآمال». ص ۳۲۳ - ۳۵۲ (۲۹ ص). تاریخ تألیف: ۱۳۹۴ ق.
- ۶- سجع البلابل. شرح زندگی صاحب و رسائل شیخ محمد بن الحسن الحرّ العاملی (م

- ۱۱۰۴ ق). ص ۳۵۳ - ۳۷۸ (۲۵ ص). تاریخ تألیف: ۱۳۷۸ ق.
- ۷- المیزان القاسط فی ترجمة مؤرخ واسط. شرح زندگی ابن مغزلی واسطی شافعی (م ۴۵۲). صاحب «المناقب» ص ۳۷۹ - ۴۰۲ (۲۳ ص). تاریخ تألیف: ۱۳۹۸ ق.
- ۸- السیرة الذاتية. زندگی خودنوشت آیت الله مرعشی نجفی. ص ۴۰۳ - ۴۳۰ (۲۷ ص).
- ۹- كشف الأستار. شرح زندگی آیت الله سید احمد صفائی خوانساری (م ۱۳۵۹ ق). صاحب «كشف الاستار عن وجه الكتب و الأسفار». ص ۴۳۱ - ۴۴۸ (۱۷ ص). تاریخ تألیف: ۱۴۰۷ ق.
- ۱۰- النفحة القدسية. شرح زندگی شریف نسابه سید ابوالحسین یحیی عبیدلی اعرجی (م ۲۷۷). صاحب «اخبار الزینبات». ص ۴۴۹ - ۴۶۰ (۱۱ ص). و در دنباله آن: شرح زندگی سید حسن محمد قاسم (م بعد ۱۳۵۵) صاحب کتاب «السیدة زینب». ص ۴۶۰ - ۴۶۲. تاریخ تألیف: ۱۴۰۱ ق.
- ۱۱- الضوء البدری. شرح زندگی شریف سید اسماعیل حسینی صادقی مروزی (م بعد ۶۱۴) صاحب «الفخری فی انساب الطالبین». ص ۴۶۳ - ۴۷۶ (۱۳ ص). تاریخ تألیف: ۱۴۰۹ ق.
- ۱۲- منهج الرشاد. شرح زندگی علامه فاضل جوادی کاظمی (م ۱۰۵۶). صاحب «مسالك الأفهام فی شرح آیات الاحکام». ص ۴۷۷ - ۴۹۰ (۱۴ ص). تاریخ تألیف: ۱۳۸۷ ق.
- (لازم به یادآوری است که علامه مرعشی می نویسد: لم اقف عی سنة وفاته و مدفنه بالتعین. ولی صاحب ریاض وفاتش را در ۱۰۵۶ و مدفنش را در بغداد نگاشته است).
- ۱۳- كشف الظنون. شرح زندگی شیخ مصطفی افندی معروف به حاجی خلیفه کاتب چلبی (م ۱۰۶۷) صاحب «كشف الظنون عن اسامی الكتب و الفنون». ص ۴۹۱ - ۵۰۴ (۱۳ ص) تاریخ تألیف: ۱۳۸۶ ق. (علامه مرعشی درباره او می نویسد: جزاه الله بخدماته العلمیة خیرا).
- ۱۴- المنن و المواهب الأحدیة. شرح زندگی علامه سید محمد قاسم مختاری عبیدلی سبزواری (بعد ۹۵۰). صاحب کتاب «الأسدیة». ص ۵۰۵ - ۵۱۸ (۱۳ ص). تاریخ تألیف: ۱۳۸۷ ق.
- ۱۵- الطرائف. شرح زندگی علامه سید علی اصغر جاپلقی (م ۱۳۱۳) صاحب کتاب

- «ظرائف المقال في طبقات الرجال». ص ۵۲۰-۵۳۲ (۱۲ ص). تاريخ تأليف: ۱۴۱۰ ق.
- ۱۶- كاشفة الحال. شرح زندگی حاج محمد مؤمن جزائری شیرازی (م ۱۱۳۰) صاحب «خزانه الخيال». ص ۵۳۳-۵۴۵ (۱۳ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۹۳ ق.
- ۱۷- وسيلة المعاد في مناقب شيخنا الاستاذ. شرح زندگی علامه مجاهد شيخ محمد جواد بلاغی (م ۱۳۵۲ ق). صاحب تفسير «آلاء الرحمن». ص ۵۴۷-۵۵۷ (۱۰ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۸۳ ق.
- ۱۸- مطلع البدرين. شرح زندگی علامه شيخ فخرالدين طريحي (م ۱۰۸۷) صاحب كتاب «مجمع البحرين». ص ۵۵۹-۵۶۸ (۱۰ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۷۹ ق.
- ۱۹- زهرالرياض. شرح زندگی ميرزا عبدالله افندی تبریزی اصفهانی (م ۱۱۳۰) صاحب كتاب «رياض العلماء و حياض الفضلاء». ص ۵۶۹-۵۷۸ (۱۰ ص). تاريخ تأليف: ۱۴۰۱ ق.
- ۲۰- الفتحية. شرح زندگی علامه مير ابو الفتح شريفی جرجانی عربشاهی (م ۹۷۶). صاحب «تفسير شاهی» در آيات الاحكام. ص ۵۷۹-۵۸۸ (۱۰ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۷۹ ق.
- ۲۱- شرح زندگی نصر بن مزاحم منقری (م ۲۱۲) صاحب كتاب «الصفين». ص ۵۸۹-۶۰۰.
- ۲۲- رياض الأقاحی. شرح زندگی علامه شيخ زين الدين بياضی عاملی (م ۸۷۷) صاحب كتاب «الصراط المستقيم» ص ۶۰۱-۶۰۸ (۸ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۸۴ ق.
- ۲۳- مفرج الكرب. شرح زندگی علامه شيخ حسن بن محمد ديلمي (ق ۹) صاحب «ارشاد القلوب» ص ۶۰۹-۶۱۵ (۹ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۷۸ ق.
- ۲۴- التبصرة. شرح زندگی مير محمد مهدي لکهنوی (م بعد ۱۳۲۱) صاحب «تكملة نجوم السماء». ص ۶۱۹-۶۲۴ (۶ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۸۸ ق.
- ۲۵- منية الآملين. شرح زندگی فتال نيشابوری (م ۵۰۸) صاحب «روضه الواعظين». ص ۶۲۵-۶۳۰ (۵ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۷۷ ق.

- ۲۶- القول المسدّد. شرح حال سيد نظام الدين احمد علوى عاملى (م ۱۰۵۵). صاحب كتاب «مناهج الاخبار». ص ۶۳۱ - ۶۳۶ (۶ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۹۹ ق.
- ۲۷- رساله طريقه. شرح حال علامه شيخ جعفر قاضى كمره اى (م ۱۱۱۵). صاحب كتاب «تحفه سلطانى». ص ۶۳۷ - ۶۴۲ (۶ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۸۰ ق.
- ۲۸- نبراس النور والضياء. شرح حال ميرمحمدعلى كشميرى لكهنوى (م ۱۳۰۹) صاحب كتاب «نجوم السماء». ص ۶۴۳ - ۶۴۷ (۵ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۹۴ ق.
- ۲۹- رساله عزّيه. شرح حال امامزاده يحيى مدفون در تهران. ص ۶۴۹ - ۶۵۴ (۶ ص). تاريخ تأليف ۱۳۸۰ ق.
- ۳۰- لؤلؤة الصدف. شرح احوال سيد محمد اشرف علوى (م ۱۱۳۳). صاحب كتاب «فضائل السادات». ص ۶۵۵ - ۶۵۹ (۵ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۸۰ ق.
- ۳۱- النفحة. شرح زندگى علامه سيد محمد كاظم موسى يمانى هندى (ق ۹). صاحب كتاب «النفحة العنبرية فى انساب آل خير البرية». ص ۶۶۱ - ۶۶۵ (۵ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۵۳ ق.
- ۳۲- المواهب العلية. شرح زندگى علامه محمد بن الحسن المشهدى الطوسى (م ۱۲۵۷). صاحب كتاب «شرح رساله ذهبيه». ص ۶۶۷ - ۶۷۰ (۴ ص). تاريخ تأليف: ۱۴۰۰ ق.
- ۳۳- رساله در شرح زندگى علامه سيد حسين بروجردى (م ۱۲۷۷). صاحب كتاب «نخبة المقال». ص ۶۷۱ - ۶۷۴ (۴ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۷۸ ق.
- ۳۴- رساله در: اعقاب حضرت زينب. ص ۷۵۹ - ۷۶۴ (۶ ص). تاريخ تأليف: ۱۳۶۳ ق.
- ۳۵- رساله در: شرح زندگى قاضى نور الله شوشترى (۱۰۱۹). ص ۷۶۵ - ۷۶۶ (۲ ص).
- ۳۶- رساله در شرح زندگى آيت الله سيد حسن مدرس (م ۱۳۵۶). ص ۷۶۷ - ۷۶۸ (۲ ص).
- ۳۷- رساله در شرح حال سيد الاطباء مرعشى (م ۱۳۱۶). ص ۷۶۹ - ۷۷۴ (۶ ص). تاريخ تأليف ۱۳۵۷ ق.
- ۳۸- دور رساله در: نسب امامزاده داود. ص ۷۷۵ - ۷۷۶ (۲ ص). تاريخ تأليف ۱۳۸۵ ق.
- ۳۹- رساله در: نسب ميرقوام الدين مرعشى (م ۷۸۰). ص ۷۷۷ (۱ ص).
- ۴۰- شرح كتاب «نخبة المقال» علامه سيد حسين بروجردى - تا حرف ذال - توسط آيت

الله مرعشی در لابلاي کتاب - از ص ۶۷۵ تا ص ۷۵۸ (۸۲ ص) آمده است.

چند نکته

اول) قدیمی ترین رساله موجود، رساله «النفحة» در شرح حال سید محمد کاظم موسوی یمانی هندی صاحب کتاب «النفحة العنبرية في انساب آل خير البرية» است، که تاریخ تألیف آن ۱۳۵۳ و سپس «شرح حال سید الاطبا» است، که تاریخ تألیف آن ۱۳۵۷ ق می باشد.

دوم - آخرین رساله این کتاب (از حیث تألیف)، رساله «کشف الارتیاب» در ترجمه ابوالحسن بیهقی صاحب «لباب الانساب» است، که تاریخ تألیف آن ۱۴۱۰ ق در ۱۳۴ صفحه می باشد. (یعنی در ۹۵ سالگی آیت الله العظمی مرعشی به رشته تحریر درآمده است).

سوم - اکثر این رساله ها، از ۱۳۷۵ ق تا ۱۴۰۰ ق (از ۶۰ سالگی تا ۸۵ سالگی معظم له، که دوران کهنسالی و اوج مرجعیت مرجع فقید بوده، به رشته تحریر درآمده است).

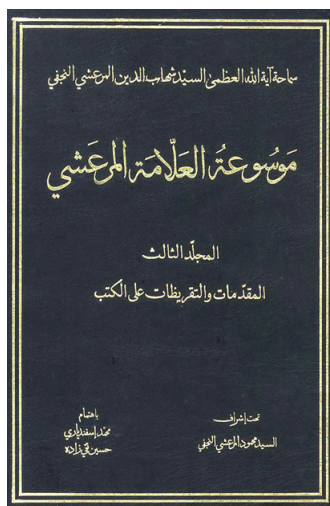
دومین مجلد کتاب (۳۹۰ ص)، دربرگیرنده ۲۰ رساله فارسی و عربی است:

رساله های عربی کتاب: اللئالی المنتظمة (در ۱۴۵ صفحه و شرح حال علامه حلی، سلطان محمد خدا بنده، قاضی فضل الله بن روزبهان خنجی و قاضی نورالله شوشتری و تکمله آن المدخل الی احقاق الحق، مستدرک «شهداء الفضيلة» سفرنامه های کربلا، سامرا، شیراز و اصفهان، رساله هائی در: عدم تحریف قرآن، علوم قرآن، درایة الحدیث، استخراج ذات الرقاع، پیام به کنگره هزاره شیخ طوسی از آن جمله است.

رساله های فارسی کتاب هم عبارتند از: مدعیان مهدویت، امکان ملاقات با ولی عصر (عج)، مدفونین اصفهان، مسجد جمکران، ازدواج ام کلثوم، افسانه یا حقیقت؟، سند حدیث کسا و نظریات اصلاحی درباره پیش نویس قانون اساسی. (که مرحوم آیت الله مرعشی آن را به دقت مطالعه و ملاحظه فرموده و اشکالات اساسی بر آن گرفته و مفصل ترین رساله فارسی این مجموعه است).

مرحوم مؤلف در ذیل رساله اللئالی المنتظمة، به تناسب بحث از قاضی نورالله مرعشی (۱۰۱۹ ق)، از ده ها تن از علما و بزرگان سادات مرعشی نام می برد که خود رساله جداگانه ای است (ص ۱۰۰ - ۱۳۳) و در فهرست تفصیلی کتاب هم از یاد کرد آنها، غفلت شده است.

نیز در رساله «تشریف به محضر ولی عصر» از سه قضیه یاد می کند که در زمان خود ایشان اتفاق افتاده است. (آیا برای خود ایشان رخ داده و کتمان نموده یا برای دیگری؟ نمی دانیم. ولی از ذکر تمام جزئیات و ریزه کاری های واقعه، گویا برای خود ایشان رخ داده است).

سومین مجلد کتاب (۵۰۰ ص) مقدمات و تقریظات و ملاحظات و اشارات بر کتب دیگر و مشحون از فواید تاریخی، رجالی، کتابشناسی و نسخه شناسی است.

مقدمه های ایشان بر ۴۵ کتاب، آغازگر این جلد است:

مفصلترین مقدمه معظم له بر «الدرّ المنثور» سیوطی (۱۳ ص) و سپس مقدمه بر «مشجرة اجازات العلماء الامامية» (۸ ص) و بقیه مقدمات از ۲ صفحه تا ۶ صفحه می باشد. نام کتابهایی که مزین به مقدمه آیت الله مرعشی است عبارت اند از:

الدرّ المنثور، مشجرة الاجازات، صحیفه سجاده، غوالی اللثالی، روضة المتقین، گفتار خوش یارقلی، تهذیب الاحکام، الحدیثة الوردیة، ایضاح الفوائد، أسدُ الغابة، تسمیم امل الآمل (شیخ عبدالنبی قزوینی)، تکمله امل الآمل (سید حسن صدر)، تشریح و محاکمه در تاریخ آل محمد، وقائع السنین و الاعوام، خصائص امیرالمؤمنین، مفاتیح الجنان، مؤتمر علمای بغداد، فوائد الاصول، ترتیب التهذیب، حجة الاسلام، کشف الحجب و الاستار، اکتفاء القنوع، مناهل الضرب، شرح دعاء السمات، ترجمه اثبات الوصیة، الدروس، نزهة الکرام، علی الاکبر، روضة الالباب، جواهر الاخلاق، تأسیسات، مناهج الشارعیین، فقه القرآن، شارع النجاة، مواقع النجوم، الاصلی، فقه مجلسی، محاسن الاخلاق، کشف اللثام، مجموعه نفیسة، بحر الانساب، غایة التعدیل و مباحث الاستصحاب (حاج سید حسین کوچه حرمی قمی).

تألیف این مقدمه ها از دوران جوانی ایشان (مقدمه بر اسد الغابة: ۱۳۴۱ ق و ۱۳۴۲ ق،

مقدمه بر وقائع السنين ۱۳۵۳ ق، آغاز شده و تا اواخر عمر شریف ایشان (مقدمه بر تکمله امل الآمل: ۱۴۰۶ و مقدمه بر تتمیم امل الآمل: ۱۴۰۷ ق، ادامه یافته است و همانطور که از مطالعه این نوشتارها بر می آید آیت الله مرعشی دوران جوانی، همان آیت الله مرعشی دوران پختگی و کهنسالی است با همان نثر و قلم شیوا و اطلاعات گرانبهای تاریخی و رجالی و کتابشناسی. کاش تدوین کنندگان محترم کتابهای عربی را از فارسی متمایز و آنها را بر حسب ترتیب الفبائی، مدوّن می ساختند.

دومین بخش کتاب، تقریظ های معظم له بر ۷۸ کتاب - از جمله «نهج البلاغه منظوم» پدرم مرحوم حجت الاسلام حاج شیخ محمد علی انصاری (به تاریخ ۱۳۷۰ ق) - است مفصل ترین تقریظ، بر کتاب «کاوشهای علمی» مرحوم حاج میرزا حسن غفاری تبریزی (در ۹ صفحه) و قدیمی ترین تقریظ، بر کتاب «تفسیر اثنا عشری» مرحوم آیت الله حاج سید حسین اثنا عشری شاه عبدالعظیمی (در ۱۳۵۴ ق) است. (یعنی در ۳۹ سالگی؛ مرحوم آیت الله مرعشی معظم له متولد: ۱۳۱۵ قمری است).

پوشیده نیست که باید این کتابها نیز طبق حروف الفبا - با جدا سازی کتابهای عربی از کتابهای فارسی - چینش می شد.

سومین بخش کتاب ملاحظات و نظرات ایشان بر کتب مختلف (۱۲۴ کتاب) است، که از دوران جوانی معظم له آغاز شده و تا پایان عمر شریفش ادامه یافته است. ملاحظات ایشان بر کتب: مشارق الانوار (۱۳۴۰)، الدر المنثور (۱۳۴۱)، المشكاة (۱۳۴۱)، صفوة المقال (۱۳۴۲)، انساب سمعانی (۱۳۴۵) و الفلک السیّار (۱۳۴۹) حاصل ایام جوانی ایشان است (این کتابها نیز باید طبق حروف الفبا و با جداسازی کتابهای عربی از فارسی مرتب می شد). چهارمین و آخرین بخش کتاب، اشارات به کتب مختلف (۵۸۱ کتاب) و مؤلفین آنهاست. گسترده ترین اشاره، بحث پیرامون «بهجة الآمال» و مؤلف آن آیت الله میرزا علی علیاری (ص ۴۲۱ - ۴۲۵) و اشاره به «نزهة الجلیس» سید عباس مکی (۴۳۹ - ۴۴۶) می باشد.

***

نکته: شایسته است کتابی در علم رجال و تراجم، بر پایه این سه جلد و جلد دوم کتاب

«المسلسلات» و کتاب «الاجازة الكبيرة» معظم له تدوین شده و همه اطلاعات، از مطاوی این سه کتاب، استخراج گردد. خواندن این کتاب، افزون بر آگاهی های کتابشناختی و نسب شناسی و علوم رجال و تراجم، باعث تقویت نثر ادبی و قلم عربی خواننده می شود و با استعارات و کنایات و فن تشبیه و تمثیل و علم بدیع آشنا خواهد شد.